

Een breder concept van een persoon

Een uitbreiding van Peter Hackers voorstel

Het concept van een persoon is hoogstpersoonlijk door Peter Hacker aan me geïntroduceerd.¹ De universiteit van Utrecht had hem uitgenodigd om een lezing te komen geven, en daar was ik bij aanwezig. Tijdens die lezing legde hij zijn publiek uit waar de notie van de persoon vandaan kwam, en wat die volgens hem op dit moment betekende. Hij deed ons uit de doeken waaraan een wezen moet voldoen wil het een persoon zijn. Zo herinner ik me nog duidelijk dat een wezen een complexe taal moet hebben, zoals wij mensen. Wat in de praktijk als resultaat opleverde dat alleen mensen personen kunnen zijn.

Peter Hacker zal ongeveer een uurtje nodig hebben gehad voor zijn verhaal, en het was erg interessant om naar hem te luisteren. Maar aan het eind van zijn lezing zat ik wel met een paar vragen, die helaas nog te prematuur waren om direct te stellen. Het vragenrondje werd dan ook vooral door de verzamelde Utrechtse hoogleraren aangeprezen om te verklaren dat ze het roerend met Peter Hacker eens waren, en om hier en daar wat kleine aanvullingen te geven, waarmee ze hun eigen eruditie bewezen.

Gelukkig was ik niet de enige die problemen had met de voorstelling van zaken van Peter Hacker. De jongen naast me vroeg zich af of hij volgens het concept van Hacker een persoon was als hij in een psychose zat. Deze jongen formuleerde zijn vraag duidelijk aan meneer Hacker. Was hij een persoon in een psychose, een staat waarin hij op geen enkele manier kon communiceren? In mijn ogen en in die van mijn buurman, had Hacker op die vraag moeten antwoorden dat hij in een psychose inderdaad geen persoon was. We hadden dan ook het gevoel dat we werden afgescheept met een politiek correct antwoord, toen Hacker ons verzekerde dat de jongen ook in zijn psychose voor het predicaat 'persoon' in aanmerking kwam. We vonden dat jammer.

Dit voorval, in combinatie met mijn eigen verbazing, zette me in de dagen die volgden nog eens goed aan het denken over de persoon en over wat het nu eigenlijk inhoudt een persoon te zijn. In die eerste week heb ik al een tekst over dit onderwerp geschreven, waarin ik onomstotelijk aantoon dat

¹ Het concept van een persoon ken ik dus nog relatief kort. Maar de voedingsbodem waarin het viel ben ik al zeker twintig jaar aan het bemesten. De persoon is een begrip dat naadloos past in de beschrijvingen van mijn omgeving, die ik in al die tijd steeds meer in focus heb gekregen. Voor mij is de persoon een heel nuttig begrip dat me een nog helderder blik geeft op mijn wereld. Ik ben Peter Hacker dan ook zeer dankbaar dat hij het aan me heeft voorgesteld.

ook dieren personen kunnen zijn. Maar daar bleef het niet bij. Nog maanden heb ik herkauwd wat ik me van de lezing herinnerde, en onveranderlijk kon ik de argumenten van Hacker weerleggen.

Onvermijdelijk.

Maar dat is natuurlijk het makkelijkste wat bestaat, alleen voor jezelf bewijzen dat iemand ongelijk heeft, terwijl die ander geen nieuwe tegenargumenten kan geven. Hacker bezat in dat schijngevecht alleen die paar argumenten die ik me van hem herinnerde, en die had ik hem al lang uit handen geslagen. Dus had hij in dit eenzijdige tweekamp geen enkele kans en was er voor mij aan dat hele gestoei weinig eer te behalen. Daarom ben ik onlangs op internet gaan zoeken naar het boek dat Hacker geschreven heeft. Eerst zocht ik naar een boek met de titel *The Concept of a Person*, maar dat bleek niet te bestaan. Na wat nader onderzoek vond ik een paragraaf met die naam in zijn boek *Human Nature: The Categorical Framework*. Nog diezelfde avond heb ik dat besteld.

Het boek dat ik in huis kreeg bleek een gedegen analytisch filosofisch werk van ruim 300 pagina's. Even was ik dan ook in de verleiding om direct door te bladeren naar het hoofdstuk waar het me om ging, het laatste, dat over de persoon. Maar ik heb er toch voor gekozen om bij het begin te beginnen. Zo zou ik tenminste te weten komen waar de ideeën van Hacker over de persoon vandaan kwamen en in wat voor voedingsbodem ze zijn geplant.

Dus toog ik aan het lezen. Het is zeker geen makkelijk boek dat je in een paar avonden uitleest, steeds heeft het je volle aandacht nodig, elke pagina weer. En het heeft niet voor niets de ondertitel 'The Categorical Framework' meegekregen. In dit boek wil Hacker vooral begrippen definiëren waar hij mee zal gaan werken in de volgende twee boeken die hij gaat schrijven, indien hij tijd van leven heeft. Hij gaat een groot aantal begrippen langs, zoals substantie, oorzaak en gevolg, krachten, de geest, actie en nog een aantal andere, die hij allemaal helemaal uitsplitst in nog meer begrippen en zo beschrijft. Maar door de tijd heen is er natuurlijk al veel meer over die begrippen geschreven, onder andere door de grote voorgangers van Hacker. En als we Hacker mogen geloven is het niet altijd even zinnig wat die grote geesten hebben bijgedragen. Allereerst moet er dus duidelijkheid worden geschapen in wat die begrippen precies betekenen, want het pad is door de eeuwen heen behoorlijk overwoekerd. Dus neemt hij met dit eerste boek de zware taak op zich om de onzin te scheiden van de zinnige bijdragen van de grote namen uit de filosofie. Tegenover zich vindt hij vooral Descartes, met zijn platonische dualisme. Die moet het regelmatig ontgelden, vooral ten faveure van het monisme van Aristoteles en Wittgenstein.

Maar het is zeker niet alleen de filosofie waar Hacker zijn stof tot nadenken vandaan haalt. De rijkste bron waar hij uit put is de gewone taal van de mensen. Verder haalt hij zijn wijsheid uit algemene wijsheden en uit zijn eigen ervaring als mens. Hij haalt alle bronnen aan die hij maar kan bedenken, dus trekt er in het boek een eindeloze stoet bewijzen voorbij aan het geestesoog van de lezer. En daarbij moet die zich bedenken dat het hier nog alleen gaat over het begrippenapparaat. Wat hij hier leest is slechts een voorhoedegevecht. In het begin vond ik die gedachte een kleine domper, omdat ik genoeg moest nemen met een boek dat er niet echt toe deed. Maar die teleurstelling heb ik snel genoeg van me af kunnen gooien. Door al die begrippen te definiëren en zo klaar te stomen voor zijn werkelijke betoog, laat Hacker namelijk een behoorlijk deel van zijn tong zien. Tussen de regels is voldoende te lezen over hoe Hacker tegen de zaken aankijkt.

Ik heb me inderdaad prima vermaakt met het boek. Hier en daar was ik het ermee eens, hier en daar oneens, en soms dacht ik het oneens te zijn met Hacker, maar bleek dat bij verder lezen mee te vallen. Toch heb ik bij de eerste lezing vooral zitten toewerken naar dat onweerstaanbare laatste hoofdstuk. Daarbij heb ik alle bewijzen, die deze grondige man heeft verzameld over de verschillende onderwerpen, over me heen laten komen, in bange afwachting van de stortvloed van bewijzen die hij voor zijn concept van een persoon voor me in petto zou hebben, waarmee hij mijn wankel conceptje misschien met een enkel pufje omver zou blazen. Hij is toch immers een gerenommeerd filosoof, en ik maar een simpele jongen uit de provincie.

Maar aangekomen bij het belangrijke laatste hoofdstuk, blijkt Hacker daar niemendal meer te bewijzen. In dat laatste hoofdstuk vertelt hij gewoon hoe volgens hem de vork in de steel zit. Het lijkt wel alsof hij erop vertrouwt dat al die bewijzen uit vorige hoofdstukken bij elkaar genoeg zijn om ook dit deel te ondersteunen. Maar dit deel heeft heel nieuwe argumenten nodig, dus blijft het concept van een persoon van Hacker in dit boek grotendeels onbewezen. Voor mij is dat erg teleurstellend, omdat ik zelf juist vooral op dit onderwerp heb gestudeerd. Maar het is ook teleurstellend omdat het laatste hoofdstuk de klapper op het boek had moeten zijn. Hacker had hier alle remmen moeten losgooien, waardoor het boek misschien twee keer zo dik was geworden. Misschien heeft hij er daarom voor gekozen om nog twee boeken te schrijven, *Human Nature: The Cognitive and Cogitative Powers*, gevolgd door *Human Nature: The Affective and Moral Powers*. Daar kijk ik verwachtingsvol naar uit. Met die boeken gaat het het spel verder. Wie weet wat voor verrassingen hij daarin voor me bekookst. Hij kan er in ieder geval op vertrouwen dat ik met hem meedenk.

In het laatste hoofdstuk, zoals dat er nu bij ligt, vertelt Hacker wat de traditie over de persoon zegt. Die traditie begint bij de Grieken, waar het begrip persoon voor het eerst opdook als woord voor een masker in dramastukken, dat de personage uitbeeldde. Vervolgens komen we het tegen bij de Romeinen, waar het woord de rol van een mens in het openbare leven aangaf, en in de rechtszaal. Van daaruit werd het uitgebreid naar alle mensen met een juridische status in de samenleving, waarmee bijvoorbeeld slaven keurig werden buitengesloten. Pas bij Boethius, zoals Hacker in zijn boek vertelt, in de zesde eeuw, zie je een omslag. Bij Boethius wordt de persoon een intrinsieke waarde van de mens. Volgens Boethius is een persoon 'een individuele substantie van een rationele natuur'.

Tot zover gaat het goed, maar daarna slaat volgens Hacker de verwarring toe in de moderne filosofie van de zeventiende en achttiende eeuw. Hij staat stil bij een, zoals hij dat noemt, onheilige drie-eenheid, Descartes, Hume en Locke. Bij Descartes bestaat de verwarring erin dat hij een dualist is en gelooft dat de mens uit twee delen bestaat, het lichaam en de geest. Hierbij moet natuurlijk worden opgemerkt, dit keer in de tekst zelf en niet in het notenapparaat, dat Descartes het in zijn geschriften helemaal niet over de persoon heeft, maar over de ik, de geest of ziel die hij is.

Hacker besteedt erg veel tijd en pagina's om het beeld van Descartes teniet te doen, maar voor mijn doel is het helemaal niet nodig om hem daarin te volgen. Ik volsta ermee te zeggen dat ik, net als Hacker, geen dualist ben en dat ik geloof dat lichaam en geest niet van elkaar zijn te scheiden. Locke is van veel groter belang bij het afdwalen van het denken over de persoon. Deze filosoof brengt de eigen identiteit van een persoon ter sprake en verbindt die met het cartesische model van het dualisme. Daarmee maakt hij een duidelijk onderscheid tussen de identiteit van de mens en de identiteit van de persoon. De identiteit van de mens is voor Locke die van het levende wezen. De identiteit van de persoon bestaat daarentegen uit de serie aan elkaar verbonden herinneringen. Hacker bestrijdt dat de herinneringen werkelijk zo'n groot belang hebben als Locke ze voorstelt. Voor Hacker zijn herinneringen slechts één onderdeel van de persoon.

Maar Hacker verzuimt om op een adequate manier gehakt te maken van de dualistische denkwijze van Locke. Je zou verwachten dat hij dat dualisme helemaal de grond in zou boren, zoals hij met dat van Descartes heeft gedaan. Makkelijk genoeg. Hij kan zeggen dat de mens slechts één identiteit heeft, die als levend wezen met herinneringen. Haal je het dualisme onder Locke vandaan, dan heb je het begrip persoon helemaal niet meer nodig bij je beschrijvingen. Hacker gaat daaraan

voorbij. Ook omdat hij toch een aantal elementen van Locke wil overnemen voor zijn eigen concept van een persoon. Die punten klinken heel aannemelijk: Een persoon moet substantie hebben, moet een levend wezen zijn, moet zich bewust zijn van zichzelf en van zijn identiteit en moet een geheugen hebben. Daar kan Hacker voorlopig mee vooruit.

De volgende op de hitlist van Hacker is Hume, die in zijn *Treatise* een hoofdstuk heeft opgenomen met de titel 'Of Personal Identity'. Maar eigenlijk gaat Hume daarin helemaal niet in op de persoonlijke identiteit. Hume heeft het alleen over de Zelf, die zichzelf al dan niet kan observeren. Hij wilde die natuurlijke Zelf, die het leven ervaart, scheiden van de perceptie. Dat is, een heel romantisch dualisme, maar het is - vanzelfsprekend zou ik bijna zeggen - onmogelijk. Ook die perceptie is namelijk een ervaring en dus kun je ook die scharen onder de, als je het per se zo noemen wilt, natuurlijke Zelf. Hume had dus, net als zijn twee voorgangers, een beetje een verwrongen wereldbeeld, wat Hacker keurig aantoonde.

Al met al doet Hacker er goed aan om deze vaders voor eens en voor altijd uit de weg te ruimen. Maar zelf is hij er niet veel mee opgeschoten. Met zijn afwijzing van deze drie veel geroemde filosofen heeft hij alleen de sloophamer gehanteerd en slechts weinig positiefs opgebouwd. En in de volgende paragraaf, waarin hij vreemde zaken en dwaalsporen aan de orde stelt, is dat niet anders. Daarin gaat hij in op vreemde denkbeeldige gevallen als hersentransplantaties, gedaanteverwisselingen en androïden. Die gedachte-experimenten vloeien veelal, zo toont Hacker aan, voort uit de vergissingen die Descartes en zijn navolgers hebben gemaakt. Hacker wijst ze dan ook allemaal af als triviaal, en volgens hem zit er weinig anders op dan helemaal opnieuw te beginnen. Hij houdt de lezer voor dat we de verrotte cartesiaanse traditie opzij moeten schuiven en een geheel nieuw concept van de persoon moeten construeren.

Precies dat doet hij in de laatste paar pagina's van het boek. Veel plaats heeft hij dus niet meer voor zijn concept. Als startpunt neemt hij expliciet een aantal gemeenplaatsen, waarin hij blijkbaar een onwrikbaar vertrouwen heeft. De eerste en belangrijkste gemeenplaats is dat mensen de enige personen zijn die we kennen en ook de enige personen die we waarschijnlijk ooit zullen kennen. Het concept van de persoon behoort namelijk, zo stelt Hacker, tot de morele wetenschap. Het dient de studie van de mens als een moreel, juridisch en sociaal wezen. Het voelt zich thuis bij ons dagelijks taalgebruik over onszelf en onze medemens, schrijft hij.² Maar bewijzen levert hij er niet voor.

² Niet voor het eerst brengt Peter Hacker het normale taalgebruik van mensen ter sprake. In zijn bespreking van het oorzakelijk verband zegt hij bijvoorbeeld het volgende: "Het zou net zo vreemd zijn om aan te nemen dat onze rijke en gevarieerde schat aan causale werkwoorden verkeerd wordt toegepast op onszelf en andere substanties." (HN:TCF p. 74)

Daarmee geeft hij aan dat de oorzakelijke verbanden die we in de wereld om ons heen zien in onze dagelijkse manier

Daarvoor vertrouwt hij op de definitie van een persoon die hij in de eerste paragraaf van het eerste hoofdstuk heeft gegeven.

“Terwijl *mens* een biologische categorie is, is *persoon* een morele, juridische en sociale categorie”,³ schrijft Hacker, en dat herhaalt hij nog eens aan het begin van het laatste hoofdstuk. Ik ben het daar in grote lijnen mee eens. Die definitie voelt zich inderdaad thuis in ons dagelijks taalgebruik over onszelf en onze medemens. In die context is deze gedachtegang volledig geaccepteerd, dat zal ik niet ontkennen. Alleen is het helemaal niet noodzakelijk dat een concept

van spreken vrij nauwkeurig worden beschreven. Het zou volgens Hacker vreemd zijn als je het tegendeel beweerde, omdat die woorden en ons gebruik ervan ons enige instrument zijn om die verbanden te benoemen en te onderzoeken.

Toch moet ik hier een kanttekening plaatsten. Onder mensen is taal namelijk vooral een snel communicatiemiddel waarin niet al te veel nuance mag sluipen, omdat die communicatie anders minder efficiënt wordt. Daarom wordt er in de verschillende taalspelen veel impliciet gelaten. Men neemt simpelweg aan dat de context wordt begrepen. In het filosofisch discours, dat veelal gebruik maakt van dezelfde woorden en begrippen die ook in het dagelijks leven wordt gebruikt, moeten we die context echter wel duidelijk beschrijven.

Overigens gebruikt Hacker het argument hier om een zeer goed punt te maken. Het is gericht tegen de grote filosofen die hebben geprobeerd om een algemene formule te bedenken voor het veroorzaken. Zo wilde Schopenhauer dat alleen gebeurtenissen iets kunnen veroorzaken. Ik ben het echter erg eens met wat Hacker in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zegt over het oorzakelijke verband. De grote filosofen hebben het veroorzaken volgens hem te veel willen reduceren tot één enkele vorm, terwijl de oorzaak zich in oneindig veel vormen voordoet.

Oorzaak en gevolg krijgen pas betekenis als de gebeurtenis wordt opgemerkt door mensen en dus in hun taalspelen worden betrokken. Die taalspelen spelen zich voornamelijk af in de menselijke lokaliteit. Een glas op tafel staat in menselijke ogen gewoon stil, alhoewel het zich met een duizelingwekkende snelheid voortbeweegt door de ruimte, als gevolg van de rotatie van de aarde om zijn as, de snelheid waarmee de aarde om de zon draait en de snelheid waarmee de zon beweegt ten opzichte van andere sterren. Ook de elektronen in het glas en het water zijn continu in beweging, onder andere door interactie met fotonen. Maar dit alles heeft geen enkele invloed op het idee van de mensen in de zaal dat het glas met water stil staat. Een oorzaak binnen de menselijke wereld is een onverwachte variabele tussen constanten. Als het glas plotseling over de grond klatert, dan moet daarvoor een oorzaak kunnen worden aangewezen, een plotselinge beweging van de spreker, een aardbeving, een vechtpartij, een bom die buiten afgaat. Dit geeft Hacker aan op p.88 van zijn boek: Een oorzaak is iets abnormaals of onverwachts.

Maar wat precies als oorzaak van een gebeurtenis wordt genoemd, dat ligt maar precies aan hoe je er tegenaan kijkt en wat voor taalspel je speelt. Hacker wil dat de gladheid op de weg de oorzaak is van het ongeluk. Maar de oorzaak van dat ongeluk is in de ogen van de politie misschien de eigenwijsheid van de bestuurder, die tegen alle adviezen in de besneeuwde wegen is opgegaan. Is de regen er de oorzaak van dat ik nat word. Of ben ik misschien toch zelf verantwoordelijk, omdat ik tijdens een bui naar buiten ben gegaan? En als ik dat iets nauwkeuriger bekijk, dan blijkt dat slechts de druppels die op mij vallen mijn vochtigheid veroorzaken; daar kan ik het water dat het dak bespat niet van beschuldigen. Bij nog weer andere weersomstandigheden is niet alleen de zon er de oorzaak van dat mijn huid verbrandt. Zelf heb ik het evengoed veroorzaakt door in de zon te gaan zitten. Of mijn vrienden zijn verantwoordelijk, omdat ze mij uitgenodigd hebben om mee naar het zwembad te gaan. De steen veroorzaakt het breken van de ruit, zoals Hacker stelt, maar als er een schadeclaim moet worden ingediend, dan voegen we daar snel het rotjoch aan toe dat die steen heeft gegooid. Zijn ouders zullen moeten betalen. De vulkaanuitbarsting was de oorzaak van de vernietiging van het dorp, maar voor de inwoners die het meemaakten was het de lavastroom die over hen heen spoelde. De wetenschappers weten vervolgens dat de uitbarsting werd veroorzaakt door een bepaalde werking in de aardkorst, die op zijn beurt weer veroorzaakt wordt door de algehele samenstelling van de aarde, die er eveneens de oorzaak van is dat er sowieso dorpen kunnen worden gebouwd.

Al met al is binnen alle taalspelen het veroorzaken gewoon iets teweegbrengen dat door mensen wordt opgemerkt als een verandering in hun wereld. Hoe dat oorzakelijk verband wordt aangeduid en wat als oorzaak wordt aangemerkt, kan niet worden vastgelegd in een voorgeschreven vorm. Het ligt sterk aan het taalspel dat wordt gespeeld en ik denk dat Hacker dit op zijn eigen manier uitstekend onder woorden heeft gebracht. Juist daarom is het zo vreemd dat hij diezelfde wijsheid niet heeft toegepast op het concept van een persoon. Daarvoor wil hij wel een vaste voorgeschreven vorm hanteren, terwijl ook het gebruik van dat woord sterk verbonden is aan het taalspel waarin het wordt gebruikt.

3 Human Nature: The Categorical Framework (HN:TCF) p. 4

zich in het dagelijks taalgebruik thuis voelt. Een concept moet vooral zijn toegesneden op een discours van een beschrijvend niveau.

Als we Hacker geloven, moet een wezen in het algemeen, om een persoon te kunnen worden genoemd, een aantal trucjes kennen. Vaardigheden noemt Hacker die. Het zijn trucjes die de mens op het lijf geschreven staan en dus lijkt de lijst vooral te zijn opgesteld met de mens al in het achterhoofd. Toch wil Hacker nog wel het voorbehoud maken dat andere wezens ook personen kunnen worden genoemd, mits ze dezelfde vaardigheden machtig zijn. Vandaar dat we kunnen stellen dat volgens Hacker een persoon gelijkwaardig moet zijn aan de mens. En tegelijkertijd is ieder mens een persoon. Want mensen die niet tot die trucjes in staat zijn, zoals bijvoorbeeld mijn buurjongen in een psychose, worden door Hacker niet uitgesloten, daar is hij heel duidelijk in. In de laatste zin van het boek stelt hij expliciet dat ons concept van een persoon vreselijk complex is en veel gezichten heeft, zodat het flexibel genoeg is om zulke variaties op te vangen.

Daarmee eindigt het boek in mijn ogen met een vreselijk zwakgebod. Hacker bedekt de variaties met de mantel der liefde, in plaats van er gedegen aandacht aan te besteden. Hij rekent op de flexibiliteit van mensen, dus hij rekent op het vermogen van de mensen om de wereld door hun oogleden heen te bekijken, zodat ze de dingen niet hoeven te zien die niet in hun wereldbeeld passen. Als Hacker hierin wil meegaan, om te beschrijven hoe mensen zichzelf over het algemeen bekijken, dan heeft hij tot op zekere hoogte natuurlijk gelijk. Maar bij een beschrijving van de menselijke natuur hoort evengoed dat concepten helemaal worden doorgedacht tot in zijn uiterste consequenties, zoals alleen een mens dat kan. En dan mag je niet zomaar meer vertrouwen op wat de mensen over het algemeen zeggen, want een concept dat alleen is gebaseerd op de gemene deler, gaat onherroepelijk mank.

In feite is Hackers concept zelf een beschrijving, en het is inherent aan beschrijvingen dat er uitzonderingen op bestaan. Die uitzonderingen hadden Hacker direct al aan het denken moeten zetten. Want met een perfect concept in de hand bestaan er geen uitzonderingen, daarmee kun je alle gevallen beschrijven. Met een beter concept kun je meer dingen beschrijven, dingen die vanuit een gebrekkiger concept uitzonderingen waren. Juist de uitzonderingen, die de mensen in het dagelijks leven voor het gemak en de lieve vrede links laten liggen, behoor je dus grondig te bekijken. Juist de uitzonderingen zetten je op het spoor van het betere concept.

Hackers beschrijving van de mens is nochtans zeer accuraat. Ik herken mezelf en mijn medemens erin. De mens heeft inderdaad bepaalde krachten die dieren niet machtig zijn, krachten die erg belangrijk zijn in het morele, juridische en sociale verkeer onder mensen, voor menselijke personen. Binnen die gemeenschap van mensen voldoet Hackers concept van een persoon over het algemeen uitstekend. Het enige wat hij wil is de mens beschrijven zoals we onszelf zien, dus meer heeft hij ook niet nodig. Maar wat mij betreft moeten we bij het construeren van een concept verder kijken dan alleen de toevallige interesse van de schrijver. Ik vind het bijvoorbeeld ook belangrijk om te zeggen dat de mens niet op zichzelf staat, maar in een omgeving. Dus vind ik dat de beschrijving van de mens moet kunnen worden ingepast in het grotere geheel. Dan is het concept van hacker ineens ietwat te nauw, en dan is dat dagelijks taalgebruik ineens ook een stuk minder goed op zijn plaats. Het dagelijks taalgebruik over onszelf en onze medemens wordt namelijk alleen gebezigd door mensen onder elkaar, daar heeft de omgeving geen deel aan.

Het doel van dit eerste deel van de drieluik van Hacker, is om alle begrippen goed te omschrijven, zodat iedereen precies weet waar hij het over heeft, en er geen misverstanden kunnen ontstaan. Die begrippen zouden dan ook zo nauwkeurig mogelijk moeten worden gedefinieerd, zodat er zoveel mogelijk mee beschreven kan worden. Niet alleen het dagelijks leven en de omgeving, maar ook de irritante uitzonderingen. Alleen is de definitie van een persoon waarvan Peter Hacker zich nu bedient te beperkt, zoals we hebben gezien. Daarom ga ik in deze tekst te rade bij de uitzonderingen op de regels, die zich slecht thuisvoelen in ons dagelijks taalgebruik. Ik ga kijken wat ik kan opmaken uit de gedragingen van mensen in extreme situaties, daar waar het concept van Hacker het laat afweten. Ik ga voor hem op zoek naar een beter concept, dat ruimer is te gebruiken maar toch nauwkeurig is in te zetten. Misschien dat hij er zijn voordeel mee kan doen en ik hoop dat hij dat zal kunnen waarderen.⁴

Het logische begin van die zoektocht ligt bij de rechtspersoon. Ik sla namelijk niet alleen Descartes en kornuiten over, maar ook Boethius, omdat ik vermoed dat de verwarring al bij hem is begonnen. Ik begin weer bij de Romeinen, die de persoon al wel hadden losgeweekt van het toneel en al hadden ingevoerd in de maatschappij, maar nog niet inherent hadden gemaakt aan de mens. Wie bij de Romeinen een juridische status had, was een persoon. En juist daar is het woord rechtspersoon natuurlijk rechtstreeks van afkomstig. Ik weet overigens niet of het Engels het woord ook kent, maar dat hoeft geen belemmering te zijn. Het Nederlands is een even goede indicatie als

⁴ Zoals Hacker zelf al zegt: “Met het wieden in de tuin van de filosofie ben je nooit klaar.” (HN:TCF p. 29)

welke taal dan ook.

Met die rechtspersoon stuiten we direct op een problemen met het concept van Hacker.⁵ Volgens zijn concept is het rechtspersoon namelijk helemaal geen persoon. Een rechtspersoon kan bijvoorbeeld een stichting zijn, wat geen levend wezen is en dus volgens Hacker geen persoon. Maar volgens het woord rechtspersoon, is die stichting wel degelijk een persoon. Het is een persoon in het kader van de wet. Je zou dit kunnen afserveren als een manier van spreken, zoals Hacker dat in zijn boek met bepaalde tegenvoorbeelden doet,⁶ maar ik denk dat je het daarmee geen recht doet. Daarvoor staat het veel te dicht bij een erg oude betekenis van het woord persoon. Dus neem ik het als een gegeven aan dat een rechtspersoon een persoon is, en van daaruit ga ik verder. Mijn concept van een persoon moet derhalve kunnen ondervangen dat een persoon helemaal geen levend wezen hoeft te zijn, dat zelfs substantie geen noodzaak is.

Als we nog even verder zoeken in het juridisch gebied naar zaken die niet met het concept van Hacker kunnen worden beschreven, dan blijkt dat in het kader van de wet mensen niet altijd personen zijn, ook nu nog niet, nu de slavernij is afgeschaft. Mensen zonder officiële identiteit zijn

⁵ Peter Hacker brengt bedrijven, universiteiten en regeringen als personen wel ter sprake. (HN:TCF p. .207) Hij noemt ze “artificiële personen”, maar betreft ze niet bij zijn definitie van het concept van een persoon.

⁶ Ook bij de bespreking van 'The Mind' komen we iets dergelijks tegen. Daar brengt Peter Hacker ter sprake dat Engelsprekenden zeggen dat een hond of een paard een 'mind of it's own' heeft. Dit doet Hacker af als een 'manier van spreken'. (HN:TCF p. 253)

Overigens vertelt Hacker dat de mind in feite alleen bestaat in de taal. Er worden namelijk een aantal heel uiteenlopende zaken bedoeld met het woord. Bovendien zijn er talen waar in geen equivalent bestaat. Hacker noemt het Duits, maar ook het Nederlands heeft geen eenduidige vertaling. Wij gebruiken uiteenlopende woorden zoals 'gedachten', 'verstand', 'geheugen' en 'achterhoofd'. Dit zijn allemaal woorden met heel verschillende betekenissen, maar ze hebben allemaal betrekking op taalgebruikende, intelligente en rationele wezens. Ik wil dus best toegeven dat er projectie in het spel is als we deze woorden gebruiken met betrekking tot dieren.

Toch zijn er zelfs in dit geval bedenkingen, vooral omdat het woord mind in feite nergens naar verwijst. Om de betekenis duidelijker uit te tekenen gaat Hacker te rade bij Aristoteles. Daar stuit hij op het begrip *psuchē*, waarmee Aristoteles wijst op alles wat levende wezens, plant en dier, doen en kunnen, de krachten en machten die ze hebben. Planten hebben alleen een vegetatieve *psuchē*, dieren hebben daar bovenop een sensitieve. Mensen hebben buiten deze twee ook nog een rationele *psuchē*. Volgens Hacker komt de rationele *psuchē* overeen met de mind.

Daarin kan ik ver meegaan, maar op deze plaats moet me ook van het hart dat ik de manier waarop Aristoteles de zaken indeelt veel eleganter vind dan het spraakgebruik van tegenwoordig. Door hetzelfde woord te gebruiken bij alle wezens, benadrukt Aristoteles de overeenkomsten. Zo laat hij zien dat we te maken hebben met een glijdende schaal, ook al worden er vanuit ons perspectief drie hoofdvormen onderscheiden. Zo hebben eencellige diertjes een sensitieve *psuchē*, maar is die nauwelijks te vergelijken met die van meer gecompliceerde dieren. De rationele *psuchē* heeft in mensen een geweldige impuls gekregen toen er een taal ontstond en wezens ineens hiërarchisch konden gaan nadenken. De norm van de rationele *psuchē* ligt voor ons dan ook bij de mens. Maar in hoeverre die *psuchē* ontwikkeld is bij bepaalde andere diersoorten, weten we eigenlijk niet, omdat die ontwikkeling in het niet valt bij de menselijke rationele krachten.

In het sociale verkeer is er echter geen sprake van zo'n onoverbrugbare kloof tussen mens en dier. Op het sociale vlak vallen de krachten van dieren niet in het niet bij die van de mensen. Daarom is het mogelijk om het woord 'persoon' ook toepasbaar te maken op dieren, wat voor de mind niet noodzakelijk is.

Hier wil ik overigens ook nog opmerken dat Peter Hacker, wil hij het woord 'mind' blijven gebruiken zoals hij het heeft gedefinieerd, onder ogen zal moeten zien dat bepaalde zwakzinnigen geen mind hebben. Accepteert hij dat niet, dan zal hij ook dit concept moeten heroverwegen.

voor de wet geen personen. De wet schrijft ongetwijfeld voor dat alle mensen voor haar personen dienen te zijn, maar dat wil alleen zeggen dat elk mens recht heeft op een officiële identiteit, of verplicht is er een te hebben. Wie dat niet heeft, heeft dus wel het recht om er een te krijgen. Maar voor die tijd is die mens voor de wet geen persoon, geen rechtspersoon dus. Eerst registreren!

Daarmee is aangetoond dat personen geen mensen hoeven te zijn en dat er mensen zijn die niet onder de noemer 'persoon' vallen. Dat wil zeggen, voor de wet. Maar als ik die mensen in levende lijve tegenkom, dan zijn het voor mij wel degelijk personen. Als ik daarentegen te maken krijg met een stichting, dan is dat voor mij geen persoon. Dus lijkt het me verstandig om in een voorlopig concept van een persoon alvast een afhankelijkheid van de omgeving in te bouwen. Persoon is zeker niet enkel een intrinsieke waarde. Of je in een bepaalde situatie een persoon bent, hangt blijkbaar af van wie of wat je tegenover je hebt. De communicatie als eis voor de persoon laten we voorlopig intact, omdat ook rechtspersonen in het kader van de wet met elkaar communiceren.

Voor de wet hoeven mensen dus niet noodzakelijk personen te zijn. Maar is datzelfde ook mogelijk in de ogen van andere mensen? Of om het duidelijker te stellen: is het mogelijk dat er mensen zijn die voor mij geen persoon zijn? Een makkelijk bevestigend antwoord op die vraag vind ik al snel in de mensen aan de andere kant van de wereld, van wie ik niet eens weet dat ze bestaan. Ik sta in geen enkele directe relatie met hen, niet moreel, niet juridisch, niet sociaal.

Hier komt natuurlijk wel het beeld voor ogen van de mensen in arme landen, die op tv verschijnen als er zich weer eens een ramp of hongersnood heeft voorgedaan. Ineens worden ze aan ons voorgesteld als personen. Ze worden persoonlijk gemaakt. Maar op dat moment blijft het de vraag of ze voor mij noodzakelijk personen zijn. Wie zich voor de televisie realiseert dat op tv alleen maar beeld wordt getoond, vlak en eendimensionaal, zal er nooit personen in kunnen zien. Wie daarentegen direct overloopt van medelijden, ziet wel personen, hoewel de communicatie hier duidelijk slechts in één richting gaat. Met die laatste opmerking komt de communicatieve relatie eveneens onder verdenking te staan. Die relatie moeten duidelijk nog verder worden onderzocht.

Helder is wel dat het mogelijk is dat mensen voor andere mensen geen personen zijn. Maar misschien verdient dat nog wat extremer voorbeelden, om het nog wat extra aan te zetten. Deze voorbeelden spelen in oorlogstijd, wanneer de leden van het vijandelijk leger niet worden beschouwd als personen. Tijdens de gevechtshandelingen kan men niet aan de vijandelijke soldaten denken als personen, omdat men dan niet adequaat kan handelen.

Het volgende voorbeeld vinden we meer specifiek in de oorlog van 39-45. Het kan goed zijn dat Joden voor een Duitse kampbewaker helemaal geen personen waren, al kon hij wel degelijk met ze communiceren. Zo'n kampbewaker zag misschien pas een persoon, op het moment dat hij in zijn eentje een sigaret stond te roken bij het hek en een Jood een praatje kwam maken. Wie weet hadden ze zelfs plezier. Maar even later was hij weer de stereotype kampbeul, die alleen maar communiceerde door te roepen dat ze door moesten lopen, zoals hij dat tegen koeien zou doen. Voor deze Duitse soldaat was het alleen handig dat het vee dit keer precies begreep wat hij bedoelde.

Dit soort praktijken kan Hacker vanuit zijn concept alleen maar veroordelen. En wil hij een filosofisch boekje open doen over de natuur van de mens, dan zou hij zich, dat is mijn overtuiging, juist verre moeten houden van enige veroordeling. Veroordelen is het terrein van de moralist, beschrijven dat van de analytisch filosoof.

De voorbeelden tot nu toe schrijven duidelijk voor dat de beschrijving van een persoon te maken heeft met een persoonsrelatie. Maar we weten nu ook dat een communicatieve relatie geen garantie is voor een persoon, dat zagen we in het voorbeeld van de Duitse kampbewaker. Bovendien kan de persoon toe met een communicatieve relatie in slechts één richting. Dat is verwarrend, dus moeten we verder zoeken.

Gelukkig zijn er nog meer zeer verwarrende grensgevallen, die licht in de duisternis kunnen scheppen. Zo kan één en dezelfde mens twee personen zijn. In fictie is dit bijvoorbeeld mooi uitgedrukt in de verhalen over superhelden. Don Diego onthult niet aan de vrouw voor wie hij warme gevoelens koestert dat het zijn gezicht is dat schuilgaat achter het masker van Zorro, in de gelijknamige serie. Toch is die vrouw juist als een blok gevallen voor de gemaskerde held, terwijl ze alleen een meewarig vriendschappelijke blik over heeft voor de angstige jonge Don. Voor haar zijn het twee personen, waarmee ze twee verschillende persoonsrelaties heeft, dat is de tragedie van het verhaal. En dit voorbeeld is gemakkelijk over te hevelen van fictie naar realiteit. Mensen kunnen zich twee identiteiten aanmeten. De overvaller is een en dezelfde als de goede bekende, maar zolang hij zijn bivakmuts ophoudt, blijven die twee personen van elkaar gescheiden.

Dat brengt ons tot het inzicht dat één mens meerdere personen kan zijn. Ten eerste is iemand de persoon zoals hij zichzelf ziet, zoals alleen Don Diego weet dat hij ook Zorro is. Voor hem verandert zijn persoonlijkheid niet als hij het masker opzet. Aan de andere kant is iemand een persoon zoals anderen hem of haar zien. Deze persoon bestaat in die anderen, en heeft geen

substantie. Personen ontstaan en bestaan dus in relaties tussen mensen. De persoon is vooral een sociaal concept.⁷

Een fictieel grensgeval dat Peter Hacker in zijn laatste hoofdstuk terzijde schuift, kan misschien nog wat meer licht laten schijnen. Een van de interessantere aspecten aan *Die Verwandlung* van Franz Kafka is de veranderende houding van de familie. De ouders en zuster van Gregor zijn zich ervan bewust dat hij is getransformeerd en dat het monster in de kamer van Gregor inderdaad Gregor is. Toch distantiëren ze zich steeds verder van hem en wordt hij in hun ogen steeds minder een persoon. Daarbij is het erg belangrijk dat de communicatieve relatie in één richting volledig is verbroken. Gregor kan op geen enkele manier contact met ze maken. De andere kant op lukt pijnlijk genoeg nog wel. Gregor verstaat en herkent hen prima, leeft met hen mee, zij blijven personen voor hem. Dat het toch heel begrijpelijk is dat ze blij zijn als hij uiteindelijk crepeert, toont weer aan hoe verschillend personen kunnen zijn die betrekking hebben op één en hetzelfde wezen. Bovendien kunnen we erin lezen hoe belangrijk de communicatieve relatie toch is. Wordt de persoon soms gecreëerd in de communicatie?

Maar Gregor Samsa is nog steeds fictieel, dus hoeven we ons niet noodzakelijk iets aan te trekken van zijn tragiek. Laat ik dus een gruwelijk voorbeeld nemen uit de realiteit, dat me laatst ter ore kwam. Daarmee belanden we in de operatiekamer, waar een chirurg een patiënt opereert. Dat betekent dat hij hem opensnijdt, rommelt in zijn ingewanden en vervolgens dichtnaait. De patiënt heeft daar geen weet van, omdat die onder narcose is gebracht. Maar er is een geval bekend waarbij een mens onder narcose ging, de controle over zijn spieren verloor en dus niet kon bewegen, maar wel bij zijn volle bewustzijn bleef en alles voelde wat er met hem gebeurde tijdens de operatie. U zult begrijpen dat dit een traumatiserende ervaring was. Voor de doktoren was er op dat moment echter niets vreemds aan de hand. Zij verkeerden in de veronderstelling dat ze met geen mogelijkheid tot de patiënt konden doordringen. De persoon was wat hen betreft opgeschort door de narcose. Onder hun handen lag gewoon een lichaam dat niet goed functioneerde en dat daarom een opknapbeurt nodig. Alleen zo kunnen ze goed hun werk doen.

De patiënt was voor zichzelf een persoon, zoals Gregor er een was voor hemzelf. Maar voor de chirurgen was hij geen persoon, zoals Gregor uiteindelijk geen persoon meer was voor zijn ouders

⁷ Wat mij betreft zitten de morele en juridische aspecten daar bij inbegrepen, omdat moraal en de wet kenmerken zijn van de menselijke gemeenschap en dus van de sociale omgang onder mensen. Net als semantische taal zijn het menselijke eigenaardigheden.

en zuster. De chirurgen waren echter wel personen voor de patiënt, zoals zijn familie voor Gregor personen bleven. Gregor kon hen nog verstaan, en ook de chirurgen communiceerden met de patiënt door hem te opereren. Ze deden hem pijn. Hieruit blijkt dat eenrichtingsverkeer inderdaad voldoende is om een persoon te veroorzaken. Verder zou je zeggen dat een persoon niet kan bestaan als er helemaal geen communicatie mogelijk is. Maar dat gaat weer te ver, dat toont het volgende voorbeeld aan.

Voor dat grensgeval moet ik een kleine maar beschamende episode uit mijn eigen verleden oprakelen. In mijn jonge volwassenheid heb ik bij gelegenheid erg veel gedronken, wat zich sporadisch uitte in vreselijke dronkenschap. Eens had ik bij een vriend een paar glazen te veel wijn op, waarna we de stad ingingen. Daar in de uitgaansgelegenheid ging bij mij het lichtje uit. Dat heb ik later vernomen. Ze hebben me het lokaal heen en weer gesleept en bier in mijn nek gegoten. Ik heb het niet gemerkt. Voor mijzelf was ik geen persoon, en ik was niet in staat om te communiceren of om op enige andere manier een sociaal standpunt in te nemen. Maar voor mijn vrienden was en bleef ik dezelfde persoon.

Op het moment dat Hacker de vraag van mijn buurman beantwoordde bij de lezing, dacht ik dat hij alleen maar politiek correct wilde zijn. Maar het voorbeeld uit mijn eigen verleden geeft hem onbetwistbaar gelijk. In mijn bewusteloosheid bleef ik een persoon voor anderen, al was ik er geen voor mezelf, net zoals mijn buurjongen in zijn psychose een persoon bleef voor zijn naasten. Ook in deze gevallen is de communicatieve relatie opgeschort, maar men is zich ervan bewust dat die relatie weer tot stand zal komen als de toestand verbetert. Om een persoon te zien hoeft men dus geen communicatieve relatie te hebben, maar men moet wel minstens de mogelijkheid zien. Dat verklaart eveneens hoe beelden van mensen aan de andere kant van de wereld als personen kunnen worden ervaren. Men kan zich voorstellen daarheen te gaan en hen te ontmoeten. Een relatie is mogelijk. Het verklaart hoe het kan dat de verwanten van Gregor Samsa zich helemaal van hem verwijderden. Een communicatieve relatie met hem was nooit meer mogelijk. Ook voor de chirurg is een relatie onmogelijk op het moment van de operatie. De chirurg is professioneel genoeg om dat moment radicaal te scheiden van het moment dat er weer persoonlijk contact mogelijk is.

Tot slot van het eerste deel van deze opsomming kan ik me, bij wijze van experiment, en om het wat meer persoonlijk te maken, nog afvragen of Peter Hacker voor mij een persoon is. Op het eerste gezicht lijkt dat wel het geval, omdat ik nu toch met hem in een communicatieve relatie sta. Hij heeft

mij zijn visie verteld in een lezing en in een boek. Ik laat hem op mijn beurt via deze weg weten hoe ik tegen de zaak aankijk. Maar is hij daarmee voor mij werkelijk een persoon? Daar kun je bij nadere beschouwing vraagtekens bij zetten. In feite sta ik nu alleen in communicatieve relatie met het beeld dat ik van Hacker heb, zoals ik hem heb gezien en gehoord en zoals hij zichzelf heeft neergezet in zijn boek. Dat beeld is de persoon waar ik mee te maken heb, niet de mens Peter Hacker zelf. Die mens is wel gerelateerd aan de persoon die ik voor me heb, maar valt er zeker niet mee samen. En nu kan iedereen denken dat dit haarkloverij is, maar dit soort onderscheiden kun je niet negeren als je het over de natuur van de mens wilt hebben. Blijkbaar is de natuur van de mens zodanig dat we een beeld van een mens als persoon kunnen creëren zonder overvloedig veel informatie. Die persoon kunnen we bij ons blijven dragen en we kunnen ermee communiceren, zoals deze tekst ruimschoots aantoont. Het lijkt me bijzonder genoeg om te vermelden dat voor de mens een persoon zelfs in een tekst kan zitten. Dat wil wat zeggen over onze natuur.

Tot nu toe heb ik me beperkt tot de menselijke samenleving, net zoals Peter Hacker dat doet. Hij doet dat omdat hij dieren bij voorbaat resoluut uitsluit. Dat doet hij omdat dieren door de algemene deler van de mensen niet als personen worden gezien. Maar in mijn ogen is dat geen reden. Mensen - wezens in het algemeen - hebben slechts een erg lokale kijk op de zaken. En in de menselijke lokaliteit komen natuurlijk vooral mensen voor. De menselijke maatschappij is dan ook een intensief sociale aangelegenheid tussen mensen, waarin dus alleen mensen als personen worden gezien. Maar dat lijkt vooral een zaak van gewoonte, niet een zaak van het concept. Mijn prille concept sluit dieren op geen enkele manier op voorhand uit, dus is het mijn taak om te onderzoeken of het mogelijk is om er ook het gedrag van dieren mee te beschrijven.

Om me van dit experiment af te houden kan Peter Hacker nog aanvoeren dat alleen mensen het concept van een persoon kunnen bevatten. Als ik het concept bijvoorbeeld voorleg aan mijn kat, dan zal die onverschillig de schouders ophalen. Een dier kan niets met een concept. Een concept is typisch iets voor de mens. Maar dat zegt niets over de reikwijdte van een concept. Zelfs het concept van een dier is bij de dieren onbekend. Mogen we het daarom dan niet gebruiken bij onze beschrijvingen van dieren? Dat lijkt me al te gortig.

Dus ga ik mijn gang, en mijn eerste dieren-experiment neem ik rechtstreeks van Hacker over. Tijdens zijn lezing voerde hij het voorbeeld aan van het oude vrouwtje dat haar hondje als persoon behandelde. Daarmee wekte hij bij zijn publiek een voorstelling op van een dametje dat met haar

hondje praat, het kleertjes geeft, het misschien zelfs van tafel mee laat mee. Dat was een uitstekende retorische truc van Hacker, waarmee hij zich veel meesmuilende bijval verworf zonder dat hij zich nader behoefde te verklaren. Maar laten we het voorbeeld nu eens wat beter bekijken.

Hacker wilde zijn publiek in de veronderstelling brengen dat het vrouwtje een beetje vreemd was en dat ze het hondje onterecht als een persoon behandelde. Maar daar valt het een en ander op af te dingen. Want in werkelijkheid is het niet zozeer vreemd dat ze haar hondje als persoon behandelde, maar dat ze ermee omgaat alsof het een mens is. En dat is inderdaad onterecht, want dat hondje is helemaal geen mens. Het is een hond.

Het vrouwtje is dus inderdaad belachelijk en we mogen gerust om haar gniffelen. Maar de conclusie van Hacker is verkeerd. Dat het hondje geen mens is, wil niet zeggen dat het ook geen persoon is. Sterker nog, als je een sociale communicatieve gemeenschap ziet als basis voor een persoonsrelatie, dan zijn die twee wel degelijk personen voor elkaar. Ze vormen een keurige gemeenschap van twee. Ze zijn altijd bij elkaar en communiceren de hele dag, reageren op elkaar, het hondje op het vrouwtje, het vrouwtje weer op het hondje. Dat is communicatie, daar hebben ze geen semantiek voor nodig. Zij zijn dus inderdaad personen voor elkaar, al is het dametje wel een beetje een freak.

Gelukkig kun je ook minder bizarre voorbeelden bedenken. Zo leef ik zelf met twee katten. Die behandel ik gewoon als kat, maar er wordt tussen ons toch veel en voortdurend gecommuniceerd. We leven in een gemeenschap van drie en moeten het met elkaar zien te stellen. We wonen in hetzelfde huis en binnen onze gemeenschap zijn zij personen voor mij, ik voor hen.

Het is nu duidelijk dat personen bestaan binnen sociale communicatieve gemeenschappen en dat die personen van buitenaf niet als zodanig herkend hoeven te worden. En dat gegeven kun je heel gemakkelijk projecteren op gemeenschappen van dieren, waarin wij geen personen herkennen. Toch zien we ze op tv. We zien troepen olifanten die over kilometers afstand nog met elkaar kunnen praten, dolfijnen en wilde honden die heel efficiënt met elkaar kunnen jagen en binnen de groep vreselijk sociaal zijn, wat ook geldt voor bijvoorbeeld stokstaartjes en wolven. Naar het schijnt hebben bultrug walvissen zelfs een nog complexere taal dan wij. En dan heb ik het alleen nog maar over dieren waarbij wij ons redelijk makkelijk in die gemeenschappen kunnen herkennen. Voor andere dieren, tot en met de kleinsten, mieren bijvoorbeeld, moeten we veel beter ons best doen om ons de gemeenschap voor te stellen. Maar dat wil niet zeggen dat ze niet bestaan, dat er geen sociale communicatie bestaat en dus geen personen.

Voor we de persoon zomaar op dieren kunnen projecteren, moeten we afrekenen met een ander bundeltje eisen dat Hacker aan de persoon stelt. De belangrijkste eis die Hacker geeft is in dit geval dat de persoon een intellectueel wezen moet zijn, begiftigd met een eigen wil.

Laat ik deze eis van Hacker om te beginnen gieten in de vorm van de bekende zin van Descartes: “Ik conceptualiseer met mijn intellect en ik wil, dus ik ben een persoon.” In mijn ogen kan hier net zo goed staan: “Ik conceptualiseer en wil, dus ik ben een mens.” Dat is triviaal, want natuurlijk ben ik een mens als ik conceptualiseer. Een concept is iets typisch menselijks. Naar de bakker gaan is dat ook. “Ik ga naar de bakker, dus ik ben een mens.” “Ik zit op de bank tv te kijken, dus ik ben een mens.”

Met dat intellect en de wil kom ik niet veel verder, dus probeer ik iets anders. In het voorgaande heb ik betoogd dat de persoon vooral een sociaal concept is. We zouden de zin van Descartes op dat sociale aan kunnen passen. “Ik houd me aan de wet, dus ik ben een persoon.” “Ik geef mijn mening over een sociaal vraagstuk, dus ik ben een persoon.” “Ik maak een praatje met de bakkersvrouw, dus ik ben een persoon.” Maar ook die 'personen' kunnen in mijn ogen vervangen worden door 'mensen', aangezien we het sociale net zo min los kunnen zien van het wezen, als we de ziel kunnen scheiden van het lichaam.

Om het experiment toch verder door te voeren, kunnen we kijken wat dan de constanten zijn van al de varianten op de bekende zin van Descartes. De constante factor in dat eindeloos uitbreidbare rijtje is natuurlijk: “Ik, dus ik ben een persoon”. En juist dat lijkt me het puzzelstukje dat het geheel compleet maakt, de ik.

Met de ik bedoel ik niet zoiets cartesians als een aparte eenheid in de mens. Ik doel ermee op het bewustzijn van een wezen dat het een eerste persoon is, waarmee ik evenmin verwijs naar het cartesianse zelfbewustzijn op zichzelf. Die eerste persoon komt namelijk niet zomaar uit de lucht vallen. Net als de persoon is de ik een sociaal concepten. Dat lijkt een beetje tegenstrijdig, omdat de ik over het algemeen niet als noodzakelijk sociaal wordt gezien. Toch kan er zonder interactie met anderen geen ik ontstaan. Allereerst is er de sociale context, het gezin, de groep, de roedel, de kudde, waar het nieuwe wezen door zijn geboorte toe behoort. De andere wezens veroorzaken bij het jong op een zeker ogenblik een spiegelervaring, waarna de pup inziet dat er een onderscheid is tussen hem en die andere wezens, maar dat hij niettemin bij hen hoort. Zij zijn hetzelfde als hij. Zij worden personen, hijzelf een ik.

In het sociale verkeer ontstaan eerste, tweede en - in geval van complexere dieren - ook de derde persoon. Daarbij is niet nodig om dat rare onderscheid van Descartes tussen mens en dier te handhaven, wat Peter Hacker om een of andere reden toch graag wil. De mens heeft inderdaad een meer complexe perceptie van de persoon. Mensen kunnen de persoon breder toepassen, en verruimen hun blik buiten alleen de soortgenoten in hun directe omgeving. Zelfs mensen die we nog nooit hebben gezien kunnen we als personen beschouwen. Vrijwel alles kunnen we als personen herkennen, als we maar een bepaald gevoel hebben dat we ermee in gemeenschap leven en ermee kunnen communiceren, op welk niveau dan ook.

Dieren gaan daarin niet zover als mensen, maar ook zij hebben een bewustzijn van ik ten opzichte van anderen. Voor de spiegel laten ekster en dolfijn zien dat ze zichzelf herkennen. In de bomen en het water zijn ze druk met hun soortgenoten. Zo ook de wolf die duidelijk zijn plek kent in de roedel en verdraaid goed weet wanneer hij iets verkeerd heeft gedaan. We kijken verder naar het stokstaartje, de wilde hond, de olifant. Zo kan ik eindeloos doorgaan, hoewel ik niet denk helemaal uit te komen bij de eencellige diertjes, omdat je waarschijnlijk wel een zenuwstelsel nodig hebt voor je je bewust kunt worden van de scheiding en eenheid tussen jou en de rest. Over wormen heb ik ernstige twijfels, maar veel minder over bijvoorbeeld mieren en vliegen. Vliegen kunnen een groot aantal vliegpatronen onderscheiden. Zoiets begint al verdacht veel op een taal te lijken. Zo bezien gonzen er dus wel degelijk personen door je kamer.⁸ Maar dat betekent slechts dat we die vliegen met hetzelfde concept beschrijven als we voor onszelf gebruiken. Verder blijft een communicatieve relatie met een vlieg volkomen uitgesloten en zijn ze voor ons dus niet als personen herkenbaar. Voor ons zijn het alleen maar irritante beesten die we zonder enig pardon doodmeppen, waarover ik hier trouwens geen enkel oordeel zal uitspreken. Ik gooi niet met stenen.

Het concept van een persoon is nu behoorlijk uitgebreid. Maar we zullen nog verder moeten gaan, omdat ik tot nu toe alleen maar heb gesproken over fenomenen die ook werkelijk bestaan, al hadden ze in een enkel geval geen bewustzijn. Maar er zijn zelfs personen die helemaal niet gerelateerd zijn aan iets in de stoffelijke wereld en die alleen bestaan binnen een persoonsrelatie.

⁸ In het hoofdstuk over doen en daden (Agency) brengt ook Peter Hacker de vlieg ter sprake (HN:TCF p. 131): “Het concept van pijn kan misschien een voet aan de grond krijgen bij insecten, maar het concept van plezier krijgt dat nauwelijks of niet”, schrijft hij met een verwijzing naar Wittgenstein die dit opmerkte toen hij een verminkte vlieg bestudeerde.

Maar heeft meneer Hacker wel eens een vlieg bekeken terwijl die zijn kop en vleugels aan het verzorgen is? Daar kunnen die kleine beestjes een hele tijd mee bezig zijn. Is het niet mogelijk dat plezier daar ook een klein pootje aan de grond krijgt? Of kunnen we dat soms met enige zekerheid uitsluiten?

Denk daarbij aan goden. Misschien doet dat als voorbeeld wat vreemd aan, maar laten we het toch even bekijken. Want ik denk dat we hier sterk bewijs kunnen vinden voor de stelling dat het concept van Hacker fundamenteel tekortschiet.

Hacker en ik zijn het er waarschijnlijk over eens dat goden niet werkelijk zijn. De persoonlijke god is door de mens zelf geschapen, om wat voor reden dan ook. De god bestaat dus niet. Maar toch is Hij voor veel mensen een persoon. En in deze discussie kun je dat niet afdoen met het argument dat die mensen irrationeel zijn of dat hun gedrag is gebaseerd op misvattingen en op misinterpretaties van de feiten. Wie het over de menselijke natuur wil hebben, moet gedrag beschrijven en begrijpelijk maken. Bij het beschrijven van de gelovige mens heb je een concept nodig van een persoon, omdat die mens een persoon ziet in de God. Juist die relatie moet inzichtelijk worden gemaakt. Dan is er een concept nodig dat je daartoe in staat stelt, dat is een onweerlegbaar conceptueel feit. Voor dat concept moet het geen verschil uitmaken of zo'n god bestaat of niet. Je hoeft er alleen mee te beschrijven hoe mensen reageren. Met ons concept moeten we kunnen laten zien wat er gebeurt als ze een god aanspreken met u, een persoonlijk voornaamwoord.

Je kunt niet tegen iemand die iets als een persoon beschouwt zeggen dat hij het bij het verkeerde eind heeft en dat die veronderstelde persoon helemaal geen persoon is, alleen maar omdat het volgens jouw concept geen persoon kan heten. Daarmee ga je als analytisch filosoof die de menselijke natuur wil beschrijven buiten je boekje. Bij het invullen van het concept wil ik helemaal geen standpunt innemen over de vraag of God bestaat of niet. Dat is een theologisch vraagstuk, een heel andere discussie.⁹ Hacker kan er niet omheen dat mensen God als persoon zien. Geloof is een fenomeen zo menselijk als maar kan, dus de concepten die hij hanteert moeten erop zijn toegerust om dat geloof te beschrijven.

Dit werpt de persoon volledig terug op de persoonsrelatie. De persoon zelf hoeft helemaal geen wezen te zijn, hoeft zelfs helemaal niet te bestaan. Wat nodig is voor het ontstaan van een persoon, is een wezen dat zich bewust is van de eigen ik en dat dus een persoon is voor zichzelf. Die persoon

⁹ Hacker neemt in deze discussie een duidelijk standpunt in. Hij zegt dat het geloof in het bestaan van goden voortkomt uit een misconceptie van natuurlijke fenomenen. Deze uitspraak onderbouwt hij verder niet, dus blijkbaar neemt hij hierbij dus gewoon aan dat hij gelijk heeft en dat niemand daaraan kan twijfelen. Alleen zijn er massa's mensen die van zijn ongelijk overtuigd zijn. Die laat hij met zijn concept in de kou staan en dat lijkt me onverstandig. Bovendien zal hij nooit voorbij elke twijfel kunnen aantonen dat er geen goden bestaan. Hij zal nooit kunnen onderbouwen wat hij zegt, en dan is het al helemaal verstandig om je neutraal op te stellen door in je concept alle mogelijkheden open te houden.

Frappant is overigens dat Peter Hacker Zeus en Jupiter aanduidt als substanties, waaruit we zouden kunnen concluderen dat ze werkelijk bestaan. (HN:TCF p. 31)

gaat relaties aan met entiteiten in de wereld. De entiteiten waarmee hij een communicatieve relatie ervaart of mogelijk acht, beschouwt hij als personen. Personen bestaan in dat beschouwen.

Anders gezegd ziet mijn voorstel er in grote lijnen zo uit. Personen zijn niet vast gedefinieerd en hebben voor ieder wezen een andere invulling. Ze ontstaan in een gemeenschap en in de interactie tussen een ik en de buitenwereld. Hoe een mens personen definieert ligt helemaal aan de sociale context waarin hij of zij zich bevindt en hoe die context wordt ervaren. Wat een mens als personen beschouwt, vertelt meer over die mens dan over de fenomenen buiten hem of haar.

Hacker daarentegen wil aan de hand van een aantal strikte regels bepalen wat personen zijn. Bovendien is de persoon voor hem toegesneden op de menselijke maat. Wie daarin past, mag meedoen, de rest niet. Maar op die manier beschrijft hij niet het concept van een persoon, maar de algemeen menselijke perceptie daarvan. Aan de hand van die perceptie conceptualiseert hij de term, waarbij hij het concept gebruikt dat hij wil conceptualiseren. Dat is het schoolvoorbeeld van een cirkelredenering.

Het moet anders. We moeten situaties zo nauwkeurig mogelijk beschrijven, om vervolgens te kijken welk concepten we bij dat beschrijven gebruiken. En als we daarin een uitzondering tegenkomen, dan vertelt die ons dat we nog niet klaar zijn. En vervolgens vertelt het verhaal van de uitzondering hoe we verder kunnen.

Natuurlijk heeft Peter Hacker gelijk als hij zegt dat in de menselijke gemeenschap slechts medemensen als personen worden beschouwd, omdat alleen mensen in de menselijke sociale gemeenschap moreel en juridisch kunnen worden aangesproken. Alleen is dat voor hem aanleiding om te proberen het concept van een persoon te reserveren voor mensen. Maar volgens mij is het helemaal niet handig om een concept alleen op mensen toe te passen. Daarmee zet je de mens apart van zijn omgeving, en wordt het dus moeilijker om hem in die omgeving te bestuderen. Met mijn concept kun je keurig het sociale verkeer van de mens onderzoeken, zoals Peter Hacker dat wil. Maar tegelijkertijd kun je de mens ermee beschrijven in relatie tot zijn omgeving. Je kunt het gedrag van de mens bijvoorbeeld afzetten tegen dat van dieren, hoe het verschilt en overeenkomt, op een glijdende schaal. Bovendien hoef je met mijn concept mensen in bewusteloze toestand of in een psychose, niet meer aan te duiden als uitzonderingen. En mensen die goden, bomen of hondjes als personen zien, hoef je niet direct uit te maken voor idioten. Concepten dienen er alleen voor om de

wereld mee te beschrijven. Met behulp van die beschrijvingen bepalen we onze standpunten. Aan de hand daarvan construeren we onze moraal en pas daarna nemen we onze beslissingen.